

A C T A
M V S E I
A P V L E N S I S

APVLVM

XLIII/1

2006

MARIANA CRÎNGUȘ, ATALIA ȘTEFĂNESCU, Relația părinte-copil în Dacia romană	283
<i>The Parent-Child Relationship in Roman Dacia</i>	290
SIMONA VLASCICI, Piese de iluminat din bronz de la <i>Tibiscum</i>	291
<i>Lighting Bronze Artifacts from Tibiscum</i>	294
GEORGE BOUNEGRU, RADU OTA, Piepteni de os din așezarea postromană de la Alba Iulia-Dealul Furcilor-Monolit	297
<i>The Bone Combs from the Post-Roman Settlement Alba Iulia-Dealul Furcilor-Monolit</i>	303
AUREL DRAGOTĂ, SILVIU OȚA, GABRIEL T. RUSTOIU, Tipuri de colane în secolele IX-XI din spațiul intracarpatic românesc	309
<i>Necklace Types from the 9th-11th Centuries in the Romanian Intracarpa- thian Territory</i>	315

NUMISMATICĂ

PHILLIP DAVIS, Dacian Imitations of Roman Republican Denarii	321
<i>Imitații dacice ale unor dinari romani republicani</i>	355
VIORICA SUCIU, Emisiuni monetare ale împăratului Traian reproduse într-o lucrare din secolul al XVII-lea	357
<i>Description of Coin Issues by Emperor Trajan in a 17th Century Book</i> ...	364
VIORICA SUCIU, SILVIU I. PURECE, Noi descoperiri monetare din zona Munților Orăștiei	373
<i>New Hoard Discoveries in the Orăștie Mountain Area</i>	385

PALEOTEHNOLOGIE

DAN ANGHEL, Metode și etape în studiul tehnologiilor de confecționare a ceramicii preistorice	393
<i>Methods and Stages in the Study of Pottery Manufacturing Techniques from Prehistory</i>	399
EMIL MOLDOVAN, Dispozitivul pivotant de la Deda (jud. Mureș) pentru confecționat ceramică din suluri de lut	403
<i>The Wooden Turntable Device Used for the Deda Hand-Made Pottery (Mureș County)</i>	421
DANIELA CIUGUDEAN, Observații de paleotehnologie antică ocazionate de restaurarea unor artefacte din os și corn de la Apulum ...	425
<i>Observations de paléotechnologie antique occasionnées par la restauration de quelques artefactes de tabletterie d'Apulum</i>	432

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

CRISTIAN GĂZDAC, SORIN COCIȘ: Corrigenda et addenda la ... corrigenda et addenda ! Dreptul la replică	441
NICOLAE GUDEA: Note de lectură. V. Câteva rectificări la o istorie a Daciei romane	451
<i>Comments and Amendments to a "History" of Roman Dacia</i>	463

Dispozitivul pivotant de la Deda (jud. Mureș) pentru confectionat ceramică din suluri de lut

Ceramica reprezintă, așa cum inspirat s-a și afirmat, elementul definitiv al unei cronici în lut a omenirii¹, adică reper într-un parcurs pe care omul l-a urmat încă din paleoliticul superior și până astăzi, un parcurs în primul rând cultural și artistic. Nu întâmplător ea este desemnată uneori prin sintagma de “verigă directoare” a preistoriei, adică a acelei perioade de timp pe care o definim tocmai prin lipsa oricărei urme de scriere dar pentru care vasele, fragmentele lor și alte obiecte din lut ars suplinesc instanța documentului scris, invitându-ne pe noi înșine să redobândim „limbajul” decodificării lor, anterior “infamei” descoperiri a zeului Toth. În același timp „ceramica, spune Herbert Read, este artă pură; este artă eliberată de orice intenție imitativă”, o „artă atât de fundamentală, atât de legată de nevoile elementare ale civilizației, încât orice etos național trebuie să-și afle expresie prin intermediul ei”. Este, potrivit aceluiași istoric, „cea mai simplă și cea mai dificilă dintre arte. Este cea mai simplă fiindcă e elementară; este cea mai dificilă fiindcă e cea mai abstractă”, abstract înțele a aici ca o formă de evadare din haos².

Apariția ceramicii se datorează, atrăgea atenția reputatul antropolog francez Claude Levi-Strauss³, manifestărilor unei evoluții în timp a tehnologiilor, mai degrabă decât unei revoluții, așa cum credea, nu mai puțin celebrul său contemporan, cercetătorul englez Vere Gordon Childe atunci când vorbește despre transformările survenite în cadrul comunităților neolitice⁴. Este deci vorba de o apropiere pas cu pas a gândirii tehnice și a inventivității umane înspre dobândirea acestui rezultat, care a însoțit apoi permanent desfășurarea ulterioară a civilizației umane, devenit, am putea spune, indispensabil preocupărilor cotidiene dar și nostalgiilor noastre inconștiente pentru origini. Acest fapt îl demonstrează însăși evoluția tipologică, tehnologică și estetică, din momentul descoperirii ceramicii și până astăzi, cu încercările, renunțările și revenirile care o definesc dar și cu încărcătura simbolică ce a însoțit-o permanent, indiferent de culturi, de perioade sau de regiuni geografice.

Considerată mult timp corolar al așa-numitei „revoluții neolitice”, originea ceramicii a început să fie privită, relativ recent, dintr-o nouă perspectivă. Descoperiri din siturile paleolitice moraviene dovedesc că arderea intenționată a lutului era practică mult înainte de neolitic, îndeosebi pentru confectionarea unor obiecte de artă, dar nu numai⁵. Prezența unor vetre sau cuptoare rudimentare⁶ în aceste situri ale paleoliticului superior, destinate arderii lutului, dovedesc că încă de foarte timpuriu omul a luat contact conștient cu transformările care survin în momentul contactului dintre pământ și foc. Dacă în cazul descoperirilor paleolitice avem de-a face cu o „ceramică structurală”, cum a fost numită⁷, o ceramică a cărei destinație nu era decât rituală, fără ca din lut ars să fi fost confectionate și vase (deci o ceramică fără olărie), primele recipiente din lume, cele aparținând culturii Jōmo din Japonia, sunt date de aproximativ 10.000 de ani înaintea erei noastre⁸ și erau confectionate din suluri de lut. De altfel, ubicuitate și perenitatea acestei tehnici, mă scutește de a o însoți în traseul ei evolutiv⁹. Tehnica sulurilor nu este una destinată exclusiv recipientelor. Amintesc în acest sens surpriza cu care Richard Leakey descoperea funcționalitatea unor suluri de lut rămase de la confectionarea a două siluete de animale din peștera paleolitică Tuc d’ Audoubert, considerate, mult timp, în mod eronat, reprezentări falice¹⁰. La un palier cultural extrem, credința mitologică românească despre antropogonie, oferă și ea sugestii referitoare la utilizarea sulurilor de lut pentru modelarea primilor oameni, sugestie preluată fără îndoială de la olarii populari. Astfel, într-un tablou al frescei de la Sucevița, în preajma trupurilor lui

¹ Stoica, Orșia 2001, p. 51

² Read 1969, p. 41-42

³ Levi-Strauss 1982, p. 31

⁴ Childe 1966, p. 82-115

⁵ Vandiver et alii 1989, p. 1002

⁶ Shatz 1992, p. 78-79

⁷ Soffer 2004, p. 407

⁸ Rice 1999, p. 16

⁹ Lips 1964, p. 184

¹⁰ Leakey 1995, p. 131-132

Adam și al Evei, sunt abandonate câteva suluri de lut, care au mai rămas nefolosite de la modelarea trupurilor lor¹¹. Toate acestea au menirea de a confirma, o dată în plus, nu numai omologarea magică, simbolică dintre creatorul suprem și olarul smerit, între actul creației și meșteșugul ceramicii, dar implicit și între creatură și vasul de lut, vasul de lut străvechi¹², preistoric, ridicat fără roată, asimetric, inegal și individualizat, și nu în ultimul rând între *homo* și *humus* în plan general¹³.

Înainte de a vorbi despre „masa” de confecționat ceramica în suluri de lut, cea care constituie de altfel obiectul acestui studiu, sunt necesare câteva lămuriri preliminare referitoare la această manifestare etnografică de pe Mureșul Superior, care poartă numele de „ceramică de Deda” sau „ceramică din regiunea Toplița”¹⁴, care nu și-a dezvoltat încă nici astăzi toate valențele și care, în ciuda interesului științific de care s-a bucurat în ultimii ani, rămâne în continuare un document istoric și etnografic insuficient cunoscut și popularizat, o sursă încă roditoare pentru cercetători din domenii conexe.

Chiar dacă Barbu Slătineanu vorbește de ceramică din „regiunea Topliței”, singurele sate unde s-a confecționat această ceramică sunt Deda, Morăreni, Pietriș¹⁵ toate din județul Mureș, la aproximativ 25 km nord de orașul Reghin. Meritul de a fi descoperit și apreciat pentru prima oară valoarea acestei ceramici îi revine lui Aurel Filimon (1891-1946), întemeietorul Muzeului din Târgu-Mureș, deopotrivă arheolog, etnolog și istoric¹⁶. El a achiziționat încă din anul 1920 mai multe vase de Deda, confecționate spre sfârșitul secolului al XIX-lea¹⁷. Invocarea contribuției esențiale a lui Filimon în acest domeniu, contribuție de necontestat, vine să rectifice, apreciază doamna Aurelia Diaconescu, inexactitatea potrivit căreia această ceramică ar fi fost descoperită abia în anul 1955¹⁸. Mai mult decât atât, încă din anul 1938 Barbu Slătineanu aprecia deja importanța documentară a acestei ceramici pomenind într-o notă și numele descoperitorului ei de la care mărturisește că a aflat toată informația cu privire la ea¹⁹. Este pomenită, de asemenea, și de Simion Mehedinți în anul 1940 care, aflând de existența ei probabil tot de la Aurel Filimon refugiat din acel an la București, dar cu care se afla și în corespondență²⁰, o dă exemplu de mărturie a continuității poporului român, a „survivanțelor”, ca să folosesc un termen drag lui Filimon, unor tehnici de confecționare a ceramicii din preistorie până în epoca modernă și contemporană²¹. Aurel Filimon a expus și itinerat această ceramică de la Târgu Mureș (1921 și 1936) la București (1937) iar apoi, între 1941 și 1943, în Germania și Italia²². Colecția alcătuită de el este împărțită astăzi între Muzeul Etnografic din Târgu Mureș²³ și Muzeul Etnografic din municipiul Reghin. Interesul pentru această ceramică a fost continuat apoi de Florea Bobu Florescu care în anul 1955 a vizitat Deda și câteva sate din apropiere²⁴ și apoi de doamna Aurelia Diaconescu, în perioada 1981-1983²⁵. Amintesc aici și contribuția cititorului Muzeului Etnografic din Reghin, Anton Badea, care prin fotografii, dar și prin publicații²⁶ făcea cunoscută această ceramică și „masa” utilizată la confecționarea ei, unor nume ca Paul

¹¹ Ștefănescu 1938, pl. V și VI apud Stahl 1968, p. 20

¹² Cocagnac 1997, p. 249-251

¹³ Eliade 2005, p. 265-267

¹⁴ Slătineanu 1938, p. 121

¹⁵ Diaconescu 2000, p. 55

¹⁶ Aurel Filimon însuși afirma în 1937 că ceramica pe care o adunase în colecții, necunoscută în muzee și literatură, este o descoperire a sa în satele colinare așezate pe versantele Călimanilor, vezi Filimon 2001, p. 190-191.

¹⁷ Diaconescu 1983-1984, p. 419

¹⁸ Arta populară 1969, p. 540

¹⁹ Slătineanu 1938, p. 121, n. 1 “Pentru vasele din regiunea Topliței, care nu erau măcar lucrate pe roată, ci fasonate de-a dreptul cu mâna, am luat informațiunile de la d-l Filimon, din Tg.-Mureș”.

²⁰ Diaconescu 1981-1982, p. 462

²¹ Slătineanu 1972, p. 347

²² Diaconescu 1983-1984, p. 419-420

²³ Diaconescu 1996, p. 17

²⁴ Florescu 1964a, p. 577-595 și Idem, 1964b, p. 379-383

²⁵ Diaconescu 1983-1984, p. 417- 429; Idem 2000, p. 54-56

²⁶ Badea 1970, p. 11

Petrescu²⁷ și Ioan Godea²⁸ și de la ei, mai departe, cercetării etnografice românești în general²⁹. În ampla sa introducere la *Studiile de artă populară* ale lui Barbu Slătineanu, Valer Butură pomenea și el faptul că ultimul centru de producție al ceramicii din “regiunea Topliței” a fost Deda³⁰. Alături de oamenii de știință, această ceramică a atras atenția și unor artiști. Amintesc aici în mod deosebit pe sculptorul Ion Vlasiu, a cărui colecție se găsește și astăzi în atelierul său de la Deda-Bistra (jud. Mureș)³¹, rod al preocupărilor de colecționat al unei personalități care dovedește încă din perioada interbelică un interes deosebit pentru etnografia Ardealului³².

Importanța ceramicii de Deda rezidă în primul rând în aceea că a încorporat în memoria confecționării sale elemente diverse, de la preistorie, dacă ne gândim la tehnica sulurilor de lut și la aspectul său rugos, până în pragul modernității. În acest din urmă sens, am în vedere influențele tipologice pe care este posibil să le fi resimțit din partea ceramicii orășenești medievale, dacă ne gândim în primul rând la tăvițele tripode prezente deopotrivă în tipologia ceramicii de Deda ca și în materialul arheologic de secol XV-XVIII din preajma Reghinului³³, care își găsesc la rândul său analogii cu alte descoperiri din Ardeal³⁴ sau din Moldova³⁵.

Dacă în ceea ce privește decorul și repertoriul formelor, ceramica de Deda nu excelează în nici un fel, înscriindu-se din toate punctele de vedere într-o manifestare enclavatică, al cărui registru morfologic și ornamental se subordonează funcționalului, simplitatea și austeritatea conferindu-i însă individualitate și distincție în raport cu ceramica populară în general³⁶, tehnica ei de confecționare cu ajutorul sulurilor de lut, și mai ales „masa” din lemn utilizată pentru realizarea acestor recipiente, deschide pe de o parte o discuție referitoare la permanența până în contemporaneitate a unor precursore ale roții olarului și, pe de altă parte, problema analogiilor cu obiecte similare aflate pe același palier cronologic, din cadrul altor culturi etnografice.

Toți cei care s-au ocupat de ceramica de Deda au invocat invariabil tradiția sa preistorică, atunci când nu au afirmat pur și simplu că „începuturile ceramicii în suluri de lut de pe Valea superioară a Mureșului se pierd în negura timpurilor”³⁷. Unii au coborât până la epoca bronzului, alții numai până la La Tène sau la perioada migrațiilor³⁸, care ar reprezenta din punctul de vedere al confecționării ceramicii, al culturii materiale în general, o formă

---

²⁷ Petrescu 1983, p. 20. Fotografiile articolului semnat de Paul Petrescu sunt realizate de Anton Badea. Trebuie evocată aici, încă o dată, importanta contribuție a regretatului director al Muzeului Etnografic din Reghin la descrierea fotografică a unor aspecte din viața satelor de pe Mureșul superior, și felul în care a intuit că în “epoca reproducerii mecanice”, după sintagma lui Walter Benjamin, rolul fotografiei, ca și al filmului documentar, este esențial descrierilor etnografice.

²⁸ Godea 1995

²⁹ Stoica 1981, p. 71-75; Iordache 1996, p. 83-84

³⁰ Butură 1972, p. XIX.

³¹ Am văzut personal această colecție de mai multe ori în casa familiei Vlasiu de la Deda-Bistra. O fotografie color publicată de Drăguț 1984, p. 11, îl înfățișează pe artist în atelierul său de la Bistra, în fața câtorva vase ceramice agățate sus, imediat sub tavanul încăperii. La această colecție face referire și Diaconescu 1983-1984, p. 421, care mai amintește o colecție similară existentă la liceul din Deda, un singur vas într-o colecție particulară din Târgu Mureș și alcătuirea, în anul 1962, a colecției păstrată astăzi în cadrul Muzeului Etnografic din Reghin.

³² Pop 2000, p. 38

³³ Descoperiri proprii, materialul încă inedit

³⁴ Ghenescu et alii 2000, p. 83, pl. 11/ 13-15

³⁵ Neamțu et alii 1980, fig. 85/ 10; 86/ 10-11

³⁶ Această ceramică este destinată exclusiv funcționalului, întărind astfel menirea primă și esențială a ceramicii. “Un vas ceramic”, spune Gilbert 1992, p. 6, “va menține apa sau va îngădui pregătirea mâncării deasupra focului și dacă este lipsit de decor”. Un aforism al lui Lao Zi, în tălmăcirea lui Blaga 1996, p. spune că “Frământă lutul și faci din el vase” dar “Pe golul din el se întemeiază utilitatea ulciorului”. Ceramica de Deda este un exemplu de artefact care, într-o surprinzătoare contradicție cu tradiția ceramicii populare și preistorice deopotrivă, deși analogii se mai pot invoca în acest sens (mai ales cu acea categorie ceramică pe care o numim îndeobște “uzuală”), “omite” ornamentul și esteticul reprezentat, în cazul ceramicii, de o variată gamă de forme și de motive decorative, elemente care au transformat în cele din urmă ceramica, așa cum pe bună dreptate remarca Herbert Read, într-un domeniu al artelor vizuale.

³⁷ Diaconescu 1983-1984, p. 417; Idem 2000, p. 54

³⁸ Idem 1983-1984, p. 419-420

originală de revenire la preistorie, așa cum atrăgea atenția de altfel și Gh. Brătianu³⁹. Barbu Slătineanu remarca faptul că în epoca prefeudală „unele centre foloseau încă vechea tehnică de fasonare cu mâna, pe o platformă (tipsie de lemn) așezată pe genunchi sau pe un pietroi căruia i se da o mișcare de rotație. În acest caz, fasonarea vasului se făcea prin adaosuri de funii de lut, până la obținerea formei dorite. Unele vase dacice, din epoca Hallstatt, sunt făcute prin acest procedeu care n-a fost cu totul părăsit; îl găsim folosit până acum 50-60 de ani, în regiunea Topliței, la izvoarele Mureșului și ale Oltului”⁴⁰. S-a acordat însă prea puțină considerație în susținerea acestei ipoteze obiectului din lemn cu care era confecționată această ceramică. Interesul tot mai mare față de tehnologia de confecționare a vaselor preistorice, și cu precădere a celor cucuteniene și tripoliene, a evidențiat utilizarea încă din perioada acestor culturi a unor dispozitive pivotante rudimentare, din care au evoluat apoi firească, mult mai târziu, roțile olarilor. Dacă tehnica sulurilor de lut, utilizate pentru confecționarea ceramicii de Deda, trimit direct către neolitic, putem presupune că dispozitivul pivotant, din lemn, poate să ofere un nou argument, etnoarheologic, pentru susținerea ipotezei utilizării unor dispozitive similare, în trecutul cel mai îndepărtat al confecționării ceramicii, cu atât mai mult cu cât realizarea lui ține mai mult de ingeniozitate și utilitate decât de vreun efort tehnologic. Confecționat exclusiv din lemn, acest dispozitiv este în măsură să proiecteze o lumină conjecaturală asupra unei perioade dominată fără îndoială de acele *perishable technologies*, dar care au lăsat în timp mult prea puține urme⁴¹. Calitatea inferioară, din toate punctele de vedere, a ceramicii de Deda dar în special asimetriile formelor ei, ne sugerează în plus o viziune ceva mai tolerantă asupra gamei de produse care se puteau realiza cu ajutorul unui precursor al roții olarului ca acesta, în sensul că utilizarea lui nu trebuie redusă obligatoriu la confecționarea unor vase perfect simetrice, armonioase și bine proporționate, pe care le valorizăm întotdeauna pozitiv dintr-o perspectivă clasicizantă. Altfel spus, nu este obligatoriu

Fig. 1

ca precursorele roții olarului să fi fost destinate exclusiv ridicării vaselor cvasistandardizate și de calitate superioară din preistorie. Formele asimetrice ale vaselor de Deda, ca și grosimea pereților lor, seamănă mai mult cu specia grosieră a vaselor preistorice decât cu cea fină și totuși ele sunt modelate cu ajutorul unui dispozitiv rotativ, cel puțin la fel de eficient ca cele invocate pentru confecționarea ceramicii eneolitice Cucuteni-Tripolie, caracterizată în general printr-un aspect armonios.

„Masa” de la Deda.

Dispozitivul din lemn numit „masă”, utilizat până în deceniul patru al secolului XX la ridicarea vaselor din suluri de lut de la Deda, se află astăzi în expoziția permanentă a Muzeului Etnografic din Reghin și poartă numărul de inventar MER 1513, Meșteșuguri Țărănești 190, olărit (Fig. 1, 2). A făcut parte din colecția lui Aurel Filimon, care l-a achiziționat din comuna Deda⁴². Prima reproducere

³⁹ Brătianu 2000, p. 121-136

⁴⁰ Slătineanu 1972, p. 347

⁴¹ Soffer 2004

⁴² Conducerea Muzeului Etnografic din Reghin a îngăduit cu generozitate fotografierea în interiorul sălilor de expoziție. Le transmit și pe această cale recunoștința mea.

fotografică a acestei piesei, și cred că unica până la cele pe care le prezint acum⁴³, apare într-un articol semnat de Paul Petrescu în revista *Arta*⁴⁴. În articolul său din 1964, Florea Bobu Florescu reproduce fotografia unui singur disc din lemn, un disc superior, rămas de la un dispozitiv similar care nu s-a mai păstrat în întregime, cu mențiunea „ultimul rest dintr-o roată de olar”. Este foarte posibil ca Bobu Florescu să nu fi cunoscut piesa din colecția lui Filimon, astfel nu se explică de ce nu face nici o referire la ea și nu publică nici o fotografie a ei sau a alteia similare păstrată în satele de olari pe care le cercetează. Cu toate acestea, reproducerea grafică și descrierea funcționării acestui dispozitiv, oferită de Bobu Florescu, este destul de precisă, având în vedere că se bazează exclusiv pe descrierile unor martori și pe acel unic disc pe care îl putea analiza. În momentul publicării studiului său din 1964, el avea totuși cunoștința de existența unor vase de Deda în Muzeul din Târgu-Mureș⁴⁵.

Fig. 2

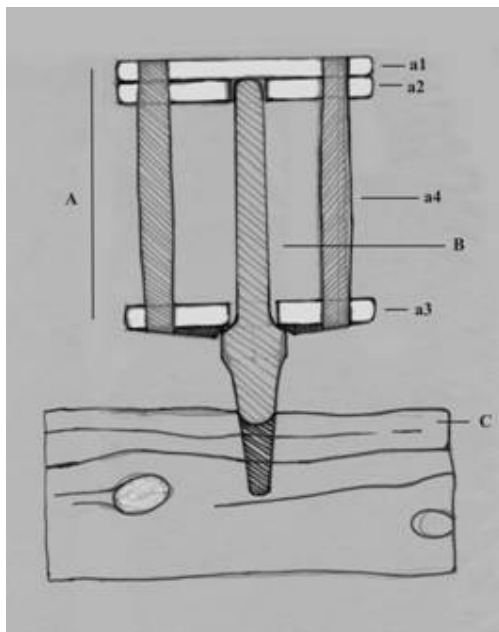

Fig. 3

învârtească în jurul lui⁴⁸. Întregul dispozitiv este alcătuit din trei părți componente, dezasamblabile. Postamentul este format dintr-o buturugă înjumătățită, cu baza plană, care are

Este posibil să nu fi putut întreprinde o cercetare amănunțită a lor și a celorlalte obiecte din colecția lui Aurel Filimon, în primul rând datorită „văduvirii” orașului Târgu-Mureș de un muzeu etnografic, pentru o perioadă lungă de timp după 1940⁴⁶ dar și a faptului că o parte a colecției lui Filimon se afla încă în posesia unor urmași ai lui, care va fi apoi achiziționată de Muzeul din Reghin abia în 1962, muzeu care nu era încă înființat în anul 1955 când Bobu Florescu cerceta Valea Superioară a Mureșului⁴⁷. Omiterea completă a numelui descoperitorului de fapt a acestei ceramici, a dus, inevitabil, la inexactități privind data descoperirii ei.

„Masa” olarului, sau „roata-suport” cum o numește Bobu Florescu, este mult mai apropiată ca funcționalitate de secele folosite în sculptură decât de roata de olar propriu-zisă, ea neavând rol mecanic, învârtirea

facându-se numai pentru a așeza vasul într-o nouă poziție, pentru ca olarul să nu se

⁴³ Fotografiiile „mesei” din muzeul de la Reghin și tot materialul grafic pentru acest articol a fost îngrijit și prelucrat de Laura Rădulescu căreia îi mulțumesc călduros nu numai pentru că rezultatul a fost cel pe care mi l-am dorit ci și pentru că a suportat cu stoicism repetatele mele nemulțumiri.

⁴⁴ Petrescu 1983, p. 20.

⁴⁵ Florescu 1964a, p. 579

⁴⁶ Diaconescu 1996, p. 10

⁴⁷ Borzan 1999, p. 214

⁴⁸ Florescu 1964a, p. 581-582

rol de sprijin, numită „gloț” de la germanul Klotz (Pl. 3/C), în ea este fixat un pivot (fus) de forma unui ax simplu, tot din lemn (Pl. 3/B), pe care se sprijină ansamblul celor trei discuri aproape egale ca dimensiune (Pl. 3/A). Acestea din urmă, și sistemul lor de prindere cu ajutorul a patru fuștei verticali (Pl. 3/a4), reprezintă partea mobilă a dispozitivului (Pl. 3/A), cea care se rotește liber datorită orificiului practicat în centrul discului inferior. Cele două discuri superioare (Pl. 3/a1, a2) groase de aproximativ 2 cm, au un diametru de 22 cm; cel de al treilea (Pl. 3/a3), cel din partea de jos, este foarte puțin mai mare și ca diametru și ca grosime.

Cei patru fuștei sunt astfel dispuși încât în plan orizontal formează un pătrat perfect cu latura de 12 cm. Înălți de 24 de cm, acești fuștei, cu o grosime în zona maximă de aproximativ 2, 5 cm în diametru, se subțiază spre ambele capete pentru a permite îmbinarea („înmănușarea”) strânsă, fără ajutorul penelor de lemn sau a unor cuie din metal, în cele patru orificii care străbat toate cele trei discuri. Baza dispozitivului (postamentul), înaltă de 16 cm, are 18 cm lățime și 39 cm lungime (Pl. 3/C). Pivotul (Pl. 3/B) este înalt de 42 cm.

Din cercetările lui Aurel Filimon și ale lui Florea Bobu Florescu, rezultă că roata se acționa fie cu degetele, dacă buturuga în care era fixată era așezată pe ceva mai sus (pe o masă, de exemplu, de unde îi vine și numele), fie cu genunchii. După ce „roata” era presărată cu nisip și se fixa apoi fundul vasului, pereții recipientului creșteau organic din îndemânarea cu care olarul manufactura spirala din suluri de lut, lungi uneori de 40 de cm, lipite una în continuarea celeilalte. Pe măsură ce artizanul înainta cu lipirea, el rotea lent roata suport. Rezultă, potrivit lui Bobu Florescu, că acest tip de roată nu poate fi încadrat între roțile cu „mișcare înceată”, ea neproducând lucru mecanic, având doar rol de suport și vector⁴⁹.

În general cele câteva studii destinate acestui subiect, și mă refer îndeosebi la cele semnate de Bobu Florescu în 1964 și Aurelia Diaconescu în 1984, vorbesc de faptul că în alcătuirea „mesei” intră două discuri, nu trei, așa cum apar la Reghin. Este foarte posibil însă ca în aceste descrieri cele două discuri superioare (Pl. 3/a1, a2), alipite, să fi fost considerate, în fapt, unul singur. Totuși, așa cum apar la „masa” expusă la Reghin, ele sunt independente unul de celălalt. Îndeplinind roluri destul de diferite în ansamblul din care fac parte, ele confirmă, o dată în plus, ingeniozitatea omului tradițional. Folosirea discului „revers” (Pl. 3/a2) dintre cele două superioare, nu era întâmplătoare, menirea lui fiind aceea ca prin orificiul practicat și în mijlocul său să se fixeze central pe vârful bont al pivotului, asigurând astfel mai mult echilibru „mesei” în timpul utilizării sale și împiedicând devierea centrifugală a ei. Mese cu un singur disc în partea superioară, foarte asemănătoare cu cea de la Deda, se folosesc și astăzi, așa cum voi prezenta mai jos, în Serbia. Înainte însă, voi face o scurtă incursiune în eneoliticul românesc, acolo unde arheologii au descoperit dispozitive interpretate ca fiind posibile precursore ale roții olarului. Mărturiile directe și indirecte din cadrul complexului Cucuteni-Tripolie, și nu numai, sunt relevante din acest punct de vedere. Ele dovedesc că artizanii acelor timpuri utilizau, ca și olarii de la Deda, un principiu de rotire care, deși nu producea lucru mecanic, neoferind deci suficientă autonomie ceramistului, ușura munca acestuia, mai ales la realizarea unor vase de capacitate mare. De aceea cred că trebuie rectificată remarca lui Bobu Florescu potrivit căreia roata-suport, ca cea de la Deda, este o descoperire „de dată oarecum recentă”, care „marchează un moment de progres în tehnica de lucru” a olarilor care lucrau ceramica cu mână⁵⁰.

Referindu-se la ceramica Cucuteni, Vasile Drăguț aprecia că fiecare vas în parte este „un produs perfect individualizat, cu o personalitate bine marcată, în pofida asemănărilor de formă și de decor cu unul sau mai multe vase”, departe încă de produsele „seriilor de tip manufacturier” observatorul aflându-se în fața situației de a recunoaște ca fiind precumpănitoare ponderea „artisticului asupra artizanatului”⁵¹. Totuși, tocmai standardizarea formelor în cadrul acestei culturi, dar și a altora din preistorie, i-a determinat pe cercetători să considere că cel puțin o parte a ceramicii eneolitice este produsul unor meșteri specializați și itineranți. Dacă până la un moment dat această standardizare era pusă numai intuitiv pe seama

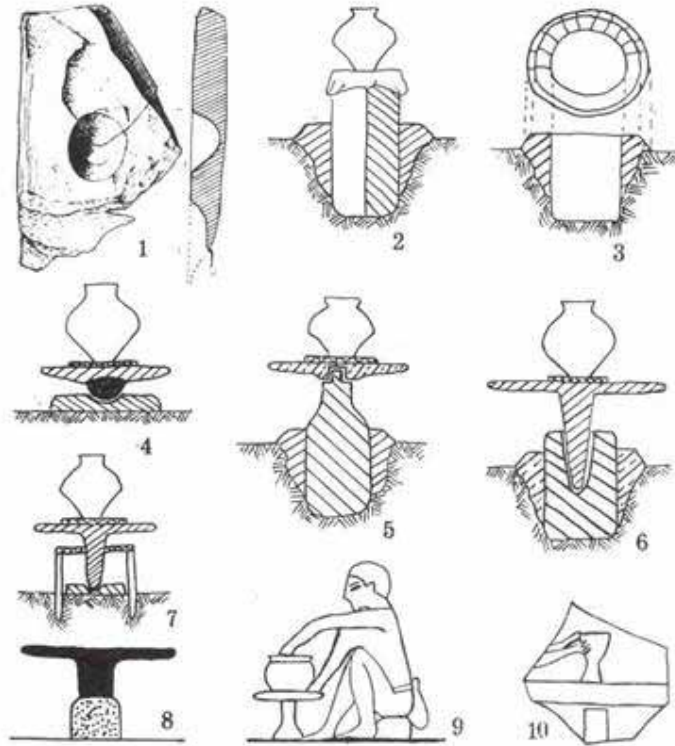
⁴⁹ *Ibidem*, p. 589

⁵⁰ *Ibidem*, p. 582

⁵¹ Drăguț 1981, p. 3

utilizării unor dispozitive pivotante, precursoare ale roții olarului, descoperirea unor artefacte speciale în siturile complexului Cucuteni-Tripolie, împreună cu diverse analize interdisciplinare și experimente care s-au făcut în legătură cu ceramica, accentuează și mai mult această ipoteză. Dintre descoperirile directe de astfel de dispozitive se numără în special cele făcute de Vsevolod Marchevici în situri tripoliene din Republica Moldova⁵², a căror utilizare este confirmată și de alți cercetători străini⁵³ și români deopotrivă⁵⁴. Este vorba de o

Pl. I

două fragmentare, de formă conică, realizate din lut amestecat cu paie (Ghelăești, Hlăpești), un obiect având în secțiune forma literei H, tot din lut (Văleni), și o “masă” fragmentară, de forma unui disc cu un picior gol în interior (Ghelăești). Dacă mulurile erau utilizate pur și simplu prin învârtirea lor pe sol cu o mână, în timp ce cu cealaltă se ridica peretele vasului, obiectul de forma literei H este posibil să fi fost montat într-un stâlp fix pentru a înlesni rotirea în partea de sus, tot prin intermediul unui pivot, a unei mese similare celei descoperite la Ghelăești, cu piciorul gol în interior (Pl. II). Familiarizat cu descoperirile similare din mediile tripoliene, referindu-se însă la descoperirile cucuteniene, Ștefan Cucuș este de părere că “deși aceste dispozitive de rotire a vaselor în procesul modelării nu pot fi asimilate roții olarului, ele sunt precursoare ale acesteia”, aceste dispozitive putând fi rotite fie de o altă persoană, fie chiar de cel care modela vasul⁵⁶.

Dintre dovezile indirecte folosite pentru a demonstra utilizarea unui sistem de rotire, au fost invocate în primul rând striurile interioare uniforme, paralele și orizontale care apar pe pereții interiori și pe fundurile unor vase din Cucuteni-Tripolie⁵⁷ sau Petrești⁵⁸. În același sens este invocată și tendința de standardizare a formelor ceramice în cadrul culturilor PACT-ului,

⁵² Marchevici 1981

⁵³ Ellis 1984, p. 115-117; Idem 1987, p. 179-180

⁵⁴ Dumitrescu, Vulpe, 1988, p. 27; Florescu 1989, p. 22

⁵⁵ Marchevici 1981, fig. 95

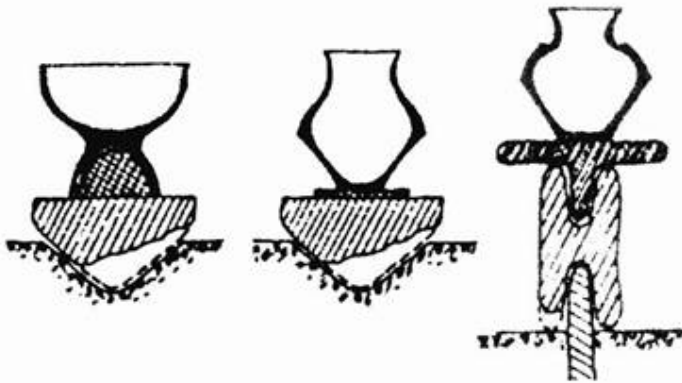
⁵⁶ Cucuș 1999, p. 73

⁵⁷ Ellis 1984, p. 115-117

⁵⁸ Anghel 2001, p. 29

lespede de calcar din
așezarea tripoliană
Varvarovka XV, care
prezintă urme de utilizare
ca suport pentru un
dispozitiv turnant, cel mai
probabil folosit la
confeccionarea ceramicii
și, de la Varvarovka VIII,
urmele unui stâlp de lemn,
înfipt în pământ, în
interiorul unui inel de lut
ars, cu același scop. Pentru
aceste descoperiri autorul
oferă câteva variante de
reconstituire a metodelor
de rotație și, deopotrivă
analogii cu medii culturale
străine: Grecia arhaică,
Egiptul, Mesopotamia (Pl.
I)⁵⁵. Din mediul
cucutenian, de o
importanță similară se
bucură descoperirile
regretatului Ștefan Cucuș.
Este vorba în primul rând
de trei muluri, dintre care

cum numește Linda Ellis mozaicul de culturi eneolitice cu ceramică pictată⁵⁹ dar și puternica orientare uniformă a compușilor naturali (în special micacee) din compoziția lutului acestor vase. Altfel spus, așa cum atrăgea atenția și Dan Anghel, în special pe baza contrastului cu situația diferită din situl neolitic timpuriu de la Gura Baciului unde lipsește total orientarea preferențială a particulelor micacee în pereții vaselor, “se poate deduce că o dată cu evoluția tehnologică a meșteșugului ceramic din punctul de vedere al ornamentării și a sistemelor de

Pl. II

ardere apar și noi metode de prelucrare a formei vaselor în sine⁶⁰. Tot Dan Anghel este cel care completează dovezile indirecte amintite aici printr-un experiment de realizare a decorului pictat, dovedind că este aproape imposibilă trasarea unei linii orizontale în jurul vasului, ale cărei capete să se reunească la capătul opus, fără rotirea vasului, în timp ce mâna, care ține o pensulă sau o altă unealtă, stă nemișcată, dificultate care crește o dată cu mărirea diametrului piesei⁶¹. Această observație este deosebit de utilă și se poate susține, o dată în plus, dacă o comparăm cu decorul incizat adeseori sub forma unei linii sau a două linii paralele care încercuiesc, perfect orizontale, pereții unora dintre vasele modelate cu ajutorul “mesei” de la Deda.

Fig. 4

În preistorie, utilizarea unor sisteme de rotire a vaselor și astfel de înlesnire a procedurii de confecționare, indiferent dacă vorbim de utilizarea unor funduri de vase ca suport sau de rogojini și textile cu această destinație, a constituit o preocupare permanentă a artizanilor. Subliniem interpretarea din această perspectivă a diverselor amprente de împletituri organice de pe fundurile de vase propusă de același Dan Anghel⁶², ipoteză susținută și de alți cercetători⁶³. O trimitere etnografică, are menirea de a întări această interpretare. Țările andine reprezintă pentru foarte mulți etnografi unele dintre cele mai conservatoare regiuni în ceea ce privește confecționarea ceramicii⁶⁴ în primul rând pentru că până la cucerirea

⁵⁹ Ellis 1996, p. 82

⁶⁰ Anghel 2001, p. 28

⁶¹ *Ibidem*, p. 30

⁶² Anghel, Breazu 1998, p. 129-132

⁶³ Vulpe 1957, fig. 221/ 2, care spune că un fragment din fundul unui vas aparținând ceramicii Cucuteni A, prezintă în exterior impresiunile împletituri de rogojină pe care a fost așezat vasul în timpul modelării. Finisarea unei urne neolitice, aparținând culturii Yangshao, vestul Chinei și datând din mileniul III î. Hr., a fost făcută prin rotirea acesteia pe o țesătură sau pe o suprafață plată Atterbury, Tharp 1998, p. 20, fig. 1/ p. 21

⁶⁴ Poate cel mai bun exemplu din acest punct de vedere este opera, mondial recunoscută, a ceramicistei de origine mexicană Maria Martinez. A se vedea o scurtă biografie a ei, cu referiri și la creație, în Gilbert 1992, p. 309 și, de asemenea, o foarte scurtă, dar utilă, comparație între tehnica de lustruire utilizată de aceasta și tehnici similare în preistoria românească la Magda-Mantu et alii 2001, p. 200, n. 53

europăna populațiile de aici nu cunoșteau roata⁶⁵. Paul Petrescu și Bobu Florescu, au fost tentați să găsească tocmai aici similitudini pentru ceramica de Deda, adică în țări ca Mexic sau Peru⁶⁶. Astfel, în regiunea Oaxaca din sudul Mexicului femeile confecționează și astăzi ceramică utilizând o bucată de piele sau de alt material pentru a înlesni rotirea vasului în timpul modelării lui. Tot în această regiune femeile obișnuiesc să așeze vasul pe o bucată de piatră așezată pe o lespede (Fig. 4). Satele cu ceramiști se află în regiunea de munte de districtului Oaxaca, munca acestora conservându-se în ritmuri tradiționale, timp de peste 2000 de ani. Aici, ceramiștii continuă să scoată lutul din aceleași locuri, să modeleze vasele pe piatră și să le ardă sub cerul liber. Dintr-un bulgăre de lut se face un con. Vârful acestuia este așezat apoi pe o bucată de piele, pe o piatră subțire sau pe un petec de minge de fotbal. Această piatră plată este așezată la rândul ei direct pe podea sau pe o lespede de calcar mai mare, peste care a fost aruncată în prealabil o mână de nisip. Acest nisip înlesnește rotirea pietrei pe piatră și implicit a bucății de lut. Lucrând așezată, ceramista rotește conul de lut pe măsură ce se folosește de degetul mare și de arătător, apoi, cel mai adesea, de un cocean de porumb, pentru a deschide, a modela și contura lutul sub forma unui cilindru. Dacă vrea să formeze un vas mai mare ea va adăuga suluri de lut, lipindu-le de margine, folosindu-se de aceeași bucată de cocean pentru a ridica și a subția pereții. Când vasul este terminat, vârful conului este retezat cu o lamă ascuțită și fundul vasului este rotunjit⁶⁷. Aceste mărturii etnografice aruncă o lumină nu numai asupra modalității prin care se putea folosi o bucată de rogojină ci și asupra manierei de utilizare a lespezii descoperită în situl tripolian de la Varvarovka.

Fără îndoială că de la aceste forme inițiale de utilizare a unui dispozitiv turnant, care s-au menținut în anumite regiuni până astăzi, au început să apară și altele, ceva mai complexe. Se consideră, îndeobște, că roata olarului a apărut în Orientul apropiat încă din mileniul IV⁶⁸, unii coborând chiar mai mult în timp⁶⁹. Totuși, așa cum semnaleză și Ioan Godea, ambiguitățile de exprimare în legătură cu dispozitivul utilizat în acea perioadă pentru modelat ceramica pun în reală dificultate clarificarea diferențelor specifice între roata înceată

(acționată cu mâna) sau roata rapidă (acționată cu piciorul). Cu toate acestea, cercetătorii Palestinei preistorice au ajuns la concluzia că utilizarea roții a cunoscut aici în timp neașteptate fluctuații, cu abandonări și reveniri chiar în regiunea care i-a dat naștere⁷⁰. Cercetări recente din valea Refa'im au scos la

iveală „roți” ale olarului datate în perioada mijlocie a bronzului palestinian (1750-1550 î. Hr.), realizate din piatră (Fig. 5). Aceste dispozitive sunt alcătuite dintr-o mură de piatră, de formă cvasiconică, cu o concavitate în zona centrală. Deasupra acestei muluri venea așezată o „masă” rotundă, tot din piatră, cu un pivot scurt dedesubt care venea potrivit în concavitatea mulurii, o „masă” care nu depășea în diametru suprafața mulurii pe care era așezată⁷¹. Astfel

⁶⁵ Godea 1995, p. 38

⁶⁶ Petrescu 1983, p. 20; Florescu 1964a, p. 579 (Peru) și Idem 1964b, p. 380, unde face trimitere la tehnicile tradiționale utilizate de tribul Pueblo, trib din care făcea parte și celebra ceramistă Maria Martinez.

⁶⁷ Mindling 2000, p. 36-41

⁶⁸ Godea 1995, p. 38

⁶⁹ Berciu 1966, p. 160

⁷⁰ Magrill, Middletown 2001, p. 137-143

⁷¹ Geva 2000, p. 56

utilizat, dispozitivul nu putea produce lucru mecanic, el fiind utilizat de ceramist numai pentru a așeza vasul într-o altă poziție. Dacă deasupra „mesei” din piatră venea montat un disc

Fig. 6

mai mare de lemn sau poate tot din piatră, care prin rotire să permită autonomie olarului, atunci se poate vorbi de roată și nu despre un simplu dispozitiv turnant. Descoperirea în situl de la Lachish (Tell ed-Duweir) (aprox. 25 km sud-vest de Ierusalim) a două „mese” din piatră, ca cele din valea Refa'im, a ridicat noi discuții în legătură cu tehnica de confecționare a ceramicii de la sfârșitul epocii bronzului, de această dată, din această regiune. Atelierul ceramic din acest sit a fost activ între 1200 și 1150. Descoperitorii celor două pivoturi sunt de părere că ele fac parte, împreună cu mulurile cu care se îmbinau, dar care nu au fost descoperite, dintr-un dispozitiv de susținere a roții propriu-zise, similare ca principiu de utilizare aceloră despre care nota G.V. Childe că sunt specifice ceramiștilor arabi din regiune, care se rotesc fie prin împingere cu mâna fie cu ajutorul unui baston. Acestea, cu o utilizare largă în timp și spațiu⁷², aveau însă partea superioară mult mai amplă, diametrul discului superior atingând peste 1 m. De aceea, în lipsa acestor discuri mari, unii cercetători s-au îndoit că pivoții descoperiți la Lachish au fost folosiți altfel decât pentru a ușura modelarea cu mâna, prin așezarea vasului într-o altă poziție. Existența unor striuri vizibile, forma simetrică a vaselor, pereții destul de subțiri a celor mai multe dintre recipiente, au fost totuși invocate pentru a se susține că în realizarea vaselor s-a folosit o roată rapidă. În același sens sunt invocate și rezultatele cercetării radiografice. S-a constatat că în cazul ridicării vasului pe roată rapidă și cu mișcare independentă, striurile fine din interior se organizează sub forma unei spirale care „aleargă” în jurul vasului. Când un astfel de vas este radiografiat de sus, o spirală strânsă, bine organizată pornește din mijlocul bazei. Radiografiat dintr-o parte, pe peretele vasului apare o hașură în cruce, motiv prezent datorită faptului că spirala se vede când în față când în spate, ridicându-se aparent în sensuri opuse și intersectându-se grafic în planul bidimensional al radiografiei. Aceste rezultate sunt foarte asemănătoare cu altele făcute unor vase din Regatul Nou egiptean care prezintă același motiv fin spiraliform și care au fost de asemenea interpretate ca indicând utilizarea roții de către olarii Egiptului⁷³. Așa cum ne asigură I. Godea, roata olarului era cunoscută în Egipt încă de la începutul mileniului III î. Hr.⁷⁴. Dincolo de neclaritățile privind diferențele dintre roata înceată și cea rapidă, imaginile păstrate din Egipt ni-l prezintă pe ceramist lucrând la niște dispozitive joase⁷⁵, mult diferite de „roțile sfârleze”, ca cele amintite mai sus, cu discul lor superior având un diametru de peste 1 m și a căror mișcare centrifugală este indusă cu ajutorul unui băț sau pur și simplu prin împingere. Toate acestea par să confirme mai degrabă opiniile celor care au criticat poziția utilizării unor roți rapide în

⁷² Dispozitive similare de modelare a vaselor se foloseau deopotrivă în preistoria ca și în arta populară a Indiei. Este vorba de așa-numitele roți-sfârleze, joase, confecționate dintr-un disc de piatră cu diametru de 1-1,2 m, și cu partea inferioară ascuțită ca un pinten sau ca un țărș care se sprijinea într-o cupulă din piatră, și a căror mișcare era stimulată cu ajutorul unui băț fixat într-un orificiu al discului. În acest caz ceramistul lucra singur Casal 1978, p. 142-143; Peterson 2002, p. 51 (ceramica tradițională nepaleză)

⁷³ Magrill, Middletown 2001, p. 140

⁷⁴ Godea 1995, p. 38

⁷⁵ *Ibidem*, fig. 32; Dalea 1987, fig. 2

Fig. 7

acestei statui de piatră (Fig. 6), descoperită la Gizeh și aparținând mileniului III î. Hr., ca și în reproducerea propusă de Marchevici (Pl. I, 9)⁷⁷, ceramistul egiptean pare să ridice vasul cu o mână în timp ce cu cealaltă învârtă „masa”, „sela” de modelaj.

Fig. 8

bronzul târziu palestinian. De aceea, trimiterea lui Marchevici la un fragment de vas egiptean cu reprezentarea unui ceramist, este mult mai apropiată de realitățile eneoliticului carpatic decât ar putea să pară. Ca și în eneolitic sau la ceramiștii de Deda, olarul egiptean se ajută până târziu de mâini pentru a învârtii roata. O dovedesc acest lucru nu numai frescele care redau ceramiști ci și statui ronde-bosse⁷⁶. Mai mult, în cazul

Fragmentul de vas grecesc, utilizat de același Marchevici (Pl. I, 10), prezintă deja o fază mai evoluată în confecționarea ceramicii, chiar dacă din reproducerea lui nu reiese acest lucru. De această dată roata se învârtă permițând olarului să modeleze vasele cu ambele mâini. Astfel de roți, numite deja rapide, erau confecționate din piatră, lut ars sau chiar lemn. Mișcarea lor giratorie era controlată de un ajutor de olar, timp în care ceramistul avea libertatea să ridice nestingherit vasele cu ambele mâini⁷⁸. Chiar dacă despre utilizarea acestui tip de roată se presupune că s-ar fi introdus în Grecia continentală încă de la sfârșitul bronzului timpuriu II (2500-2200), generalizarea ei se produce abia în bronzul târziu (1550-1100) și se menține, așa cum o dovedește vasul păstrat în custodia Badisches Landesmuseum din Karlsruhe, datat în secolul VI î.Ch.⁷⁹, și pe care îl utilizez aici (Fig. 7), până către perioada clasică.

Analogii sârbești pentru “masa” de la Deda. În afară de analogiile sud-americane, pentru ceramica de Deda s-au propus și altele mai apropiate. Bobu Florescu afirmă că tehnica sulurilor de lut se mai întâlnește și în Albania⁸⁰ iar Aurelia Diaconescu face o scurtă menționare a unor analogii din Macedonia și Bulgaria⁸¹. În ceea ce privește “masa” de la Deda, Ioan Godea este cel care semnaleză mai multe analogii, unele dintre ele din Peninsula Iberică, Franța sau chiar Mongolia⁸². Din acestea au evoluat apoi mai târziu, prin mărirea discului inferior care să permită o rotire cu piciorul, roțile rapide, unele tot din lemn, montate în pământ⁸³. O roată, destul de asemănătoare ca funcționalitate celei de la Deda, se utilizează și astăzi în ceramica tradițională coreeană. Indiferent dacă vasul este ridicat din suluri sau din

⁷⁶ Feldman 1982, p. 53

⁷⁷ Marchevici 1981, fig. 95/9

⁷⁸ Pedley 1998, p. 41

⁷⁹ Hommes et Dieux 1982, p. 237, fig. 151

⁸⁰ Florescu 1964b, p. 380

⁸¹ Diaconescu 1983-1984, p. 422

⁸² Godea 1995, p. 40, 42

⁸³ *Ibidem*, p. 42; Idem 2002, p. 592 (tipuri de roți ale olarului din Slovacia)

Fig. 9

referire la spațiul sârbesc, în mediul popular al căruia se utilizează și astăzi o „roată-suport” surprinzător de asemănătoare celei din Muzeul din Reghin și care, prin autenticitatea și insolitul ei, a determinat organizarea mai multor simpozioane de ceramică contemporană, modelată exclusiv cu ajutorul unor astfel de „mese”. Ceramica din regiunea Uzice a devenit interesantă pentru oamenii de știință încă de la începutul secolului XX⁸⁵. Potrivit memoriei olarilor locali, această îndeletnicire s-a dezvoltat în regiunea Uzice în ultimii 300 de ani. În prima jumătate a secolului XIX, cea mai mare concentrare de ceramiști se afla exact aici, în districtele Uzice și Zlatibor. Din 189 de ceramiști din întreaga Serbie, 71 dintre ei proveneau chiar din regiunea Uzice, alcătuită din cele două districte sus-menționate. În ciuda faptului că treptat numărul ceramiștilor a scăzut pretutindeni aici meșteșugul olăritului nu a dispărut. Mai mult decât atât în Zlakusa, are loc în fiecare an începând cu 1996, Simpozionul Internațional de Ceramică⁸⁶.

Zlakusa este un sat aflat la aproape 400 km sud de Belgrad, la mijlocul distanței dintre orașele Uzice și Pozega. La începutul anilor 90 arheologii au devenit interesați de

Fig. 10

fășii late de lut, destinate confecționării deopotrivă a fundului vasului ca și a pereților, roata, controlată cu ajutorul piciorului, înlesnește învârtirea și fasonarea vasului în timpul confecționării sale (Fig. 8)⁸⁴.

În încheierea referirilor la „masa” de modelat ceramică de Deda, în care am încercat să scot în evidență o „survivantă” preistorică, cum ar spune Aurel Filimon, în timpul căruia aceste dispozitive se mai foloseau încă

(adevărate „fosile vii” de tehnică tradițională), voi face

metoda de confecționare a ceramicii de Zlakusa care reprezintă, din toate punctele de vedere, cea mai arhaică tehnică de confecționare a ceramicii cunoscută în Europa până acum. Comparând această ceramică și tehnologia implicată în realizarea ei cu cunoștințele care există despre ceramica preistorică, în special ceramica din epoca fierului, s-a considerat că se pot obține rezultate interesante, utile în egală măsură și pentru scopuri științifice. Intenția organizatoarei simpozionului, pe numele ei Sofija Bunardzic, este să mențină vie tradiția preistorică a olăritului.

⁸⁴ Yuang-ja 1999, p. 67-71; Hyoung-kwon 1998, p. 52-57

⁸⁵ Mulțumesc și pe această cale pentru materialul furnizat în legătură cu ceramica din regiunea Uzice lectorului univ. Gloria Grati de la Facultatea de Arte Plastice, Timișoara, care a participat în vara anului 2005 la cea de a X-a ediție a simpozionului de ceramică de la Zlakusa.

⁸⁶ Bogdanović 2003

Este vorba în fapt de confecționarea ceramicii cu ajutorul unei roți de lemn rotită manual, identică celei de la Deda, din județul Mureș. Datorită temperaturii joase de ardere (aproximativ 700 grade Celsius) nu se pot folosi glazuri, astfel că vasele acestea sunt decorate numai prin mijloace mecanice sau angobare⁸⁷. Lutul este adus din satul Vranjani iar calcitul cu care este amestecat (numit „vrsta”) este săpat din împrejurimile satului Rubelijevo.

Specificitatea acestei ceramici o face importantă în mod deosebit pentru cercetările de etnografie și arheologie. Pentru roata olarului de aici, învârtită numai cu ajutorul mâinii, cercetătorii au găsit analogii din Balcani numai în anumite părți din Croația, Bosnia și

Fig. 11

Herțegovina și, de asemenea, în Spania și Portugalia. Adaug aici și „roata” de la Deda. Zlakusa este considerată dacă nu ultimul atunci cel puțin unul dintre ultimele bastioane ale utilizării roții învârtite manual din Europa. Această roată este confecționată și ea tot din lemn. În Balcani există patru astfel de tipuri, în afară de care cea de la Zlakusa este cea mai complicată. Ea este alcătuită dintr-un disc cu diametrul de 33 cm și cu grosimea de 5 cm plasat pe un ax

vertical, înalt de 22 cm, care străbate o cruce, de asemenea din

lemn, ale cărei brațe sunt conectate la discul superior cu ajutorul a patru suporturi mai mici, fuștei, care au o lungime de 14 cm. Întreaga structură este fixată într-un postament care îi oferă stabilitate (Fig. 9, 10, 11).

Tehnica de modelare a vasului la Zlakusa este similară celei consemnate la olarii din regiunea Deda. După primele pregătiri, în care o bucată de lut este modelată sumar într-o formă rotundă, olarul începe să facă fundul vasului și să ridice pereții. Adăugând neconținut noi piese spiralice din lut de forma unor cârnăciori, numite „sudzuk”, el continuă să construiască vasul, pe care îl va termina cu ajutorul unor unelte speciale și învârtind roata cu o singură mână. Uneltele utilizate în acest scop sunt confecționate din materiale naturale, disponibile, în egală măsură, și omului preistoric. „Bocilo” este o bucată de lemn de formă conică, utilizată în partea interioară, care dă vasului forma rotundă și cu ajutorul căreia se poate egaliza, în același timp, grosimea pereților. „Kustura” sau „kostura” este un cuțit din lemn care înlătură excesul de lut. „Rub” este o bucată de pânză sau piele cu ajutorul căreia se formează marginea vasului și se netezește exteriorul pereților. „Saraļjka” este un băț mic din lemn crestat (astăzi confecționat din metal) destinat decorării vaselor⁸⁸.

Dacă în principiu tehnica de modelare și de fasonare a vaselor este similară ambelor centre, respectiv Zlakusa și Deda, mai ales în ceea ce privește utilizarea spiralelor de lut și, de asemenea, a „roții” din lemn care seamănă întru totul și ca formă și ca funcționalitate, diferă însă foarte mult tipul de ardere al ceramicii. Dacă la Zlakusa se adoptă o ardere oxidantă, fără existența unui cuptor special, ci în aer liber, după o sumară organizare a vetrei de ardere, la Deda vasele se ardeau reducător în cuptoare clădite de săteni, care semănau foarte mult cuptoarelor de copt pâine.

EMIL MOLDOVAN

⁸⁷ Harada 2004, p. 61; Kusovac 2005

⁸⁸ Bogdanović 2003

THE WOODEN TURNTABLE DEVICE USED TO MANUFACTURE DEDA HAND-MADE POTTERY (MURES COUNTY)

SUMMARY

The coil method of pottery making or loam roll method, which involves the preparation of coils or ropes of tempered clay, is one of the most earliest and ubiquitous technique in the history of ceramics. It had been preserved in the Upper Mures Valley roughly up to middle of the XXth century, in Deda (Mures county) and other several villages as a household craft. The artisan used to build up the walls of the pot by successively adding coils spirally with the aid of a wooden device or turntable. This turntable is made entirely by wood and incorporate three distinct elements: the movable part consists of three round wheel or disks (22 cm in diameter) connected to each other with four sticks or supports of 24 cm height, one shaft of 42 cm which passed through the inferior disk in order to sustain the movable part and fitted onto a heavy stand - a log (the third part of the device) - thus providing stability to the whole structure.

I try in my paper to emphasize the important features of this wooden turntable for the scientific interest. It could help us to understand and reconstruct the perishable technologies which could be involved in prehistory to manufacture pots. My research tries to complete those evidences of the rotary motion in Tripolie and Cucuteni ceramic production in order to sustain general hypothesis about this item. For this purpose I use different correspondences from prehistory, ancient Near East and other cultural heritage. In the end of the paper I analyze an astonishing similar wooden turntable still in use nowadays in Serbia (Zlakusa region). Here the artisans and artists (which take part every year, since 1996 at the International Fine Art Colony of Ceramics) conserve in their work almost unchanged, as vivid fossils, the archaic coil method and the open air baking of the pots which belongs to a specific technical stage beyond the discovery of the quick pottery wheel.

EXPLANATION OF FIGURES

Fig. 1, 2, 3 - Wooden turntable device used to manufacture Deda hand-made pottery (Ethnographic Museum, Reghin)

Pl. I - Evidences of the rotary motion in Tripolie ceramic production (apud Marcheveci 1981)

Pl. II - Evidences of the rotary motion in Cucuteni ceramic production (apud Cucos 1999)

Fig. 4 - Mexican (Oaxaca) artisan forming a pot on a stone slab (apud Mindling 2000)

Fig. 5 - Stone turntable devices for pottery making, middle bronze age, Israel (apud Geva 2000)

Fig. 6 - Egyptian artisan forming a pot, third millenium BC (apud Feldman 1982)

Fig. 7 - Greek potter and apprentice working together, VIth century BC (apud Hommes et Dieux 1982)

Fig. 8 - Korean artisan forming a pot, XIXth century AD (Young-ja 1999)

Fig. 9 - Wooden turntable device from Uzice Museum (Serbia)

Fig. 10, 11 - Contemporary wooden turntables from the Xth edition of the International Fine Arts Colony of Ceramics „Zlakusa 2005”

EXPLICAȚIA PLANȘELOR

Fig. 1, 2, 3 - „Masa” din lemn pentru modelat ceramică de Deda (Muzeul Etnografic, Reghin)

Pl. I - Dispozitive rotative pentru confecționat ceramică tripoliană (apud Marcheveci 1981)

Pl. II - Dispozitive rotative pentru confecționat ceramică de Cucuteni (apud Cucos 1999)

Fig. 4 - Ceramistă mexicană modelând un vas de lut cu ajutorul unei lespezi de piatră (apud Mindling 2000)

Fig. 5 - Dispozitive de piatră pentru modelat ceramică, epoca mijlocie a bronzului, Israel (apud Geva 2000)

Fig. 6 - Ceramist egiptean, mileniul III î. Hr. (apud Feldman 1982)

Fig. 7 - Ceramist grec și ucenicul său lucrând împreună (apud Hommes et Dieux 1982)

Fig. 8 - Ceramist coreean, sec. XIX d. Hr. (Young-ja 1999)

Fig. 9 - „Masa” din lemn pentru confecționat ceramică tradițională din regiunea Zlakusa (Muzeul din Uzice, Serbia)

Fig. 10, 11 - „Mese” contemporane din lemn de la cea de a X-a ediție a Simpozionului Internațional de Ceramică „Zlakusa 2005”

BIBLIOGRAFIE

- Anghel 2001 - D. Anghel, „Posibile precursore neo-eneolitice ale roții olarului”, în *Buletinul Cercurilor Științifice Studențești*, Alba Iulia, 7, 2001, p. 27-31
- Anghel, Breazu 1998 - D. Anghel, M. Breazu, „Studiu asupra metodelor de prelucrare utilizate la confecționarea unor vase ceramice”, în *Buletinul Cercurilor Științifice Studențești*, 4, Alba Iulia, 1998, p. 129-132
- Arta populară 1969 - *Arta populară românească*, Ed. Academiei, București, 1969
- Atterbury, Tharp 1998 - P. Atterbury, L. Tharp (ed.), *Enciclopedie ilustrată. Antichități*, Ed. M.A.S.T., 1998
- Badea 1970 - A. Badea, „Din bătrâni. Note despre inventivitate și simplitate”, în *Cadran mureșan*, Târgu-Mureș, 1970, p. 11
- Berciu 1967 - D. Berciu, *La izvoarele istoriei. O introducere în arheologia preistorică*, Ed. Științifică, București, 1967
- Blaga 1996 - L. Blaga, *Gândire magică și religie. Trilogia valorilor II*, Ed. Humanitas, București, 1996
- Bogdanović 2003 - Bilijana Dordjević Bogdanović, „On Zlakusa pottery and its significance for ethnological and archaeological”, 1996, în VII International Fine Arts Colony of Ceramics “Zlakusa 2002” Uzice, 2003 (catalog) și www.keramika-zlakusa.org.yu
- Borzan 1999 - Maria Borzan, „Din istoricul Muzeului Etnografic Reghin”, în *Reghinul cultural. Studii și articole*, IV, 1999, p. 213-220
- Brătianu 2000 - Gh. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, Ed. Corint, București, 2000, p. 121-136
- Butură 1972 - V. Butură, „Introducere” la Slătineanu 1972
- Casal 1978 - Jean-Marie Casal, *Civilizația Indusului și enigmele ei*, Ed. Meridiane, București, 1978
- Childe 1966 - V.G. Childe, *Făurirea civilizației*, Ed. Științifică, București, 1966
- Cocagnac 1997 - Maurice Cocagnac, *Simbolurile biblice. Lexic teologic*, Ed. Humanitas, București, 1997
- Cucoș 1999 - Șt. Cucoș, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, VI, Editura Constantin Matasă, Piatra Neamț, 1999
- Dalea 1987 - Ileana Dalea, *O istorie a artei ceramice*, Ed. Meridiane, București, 1987
- Diaconescu 1981-1982 - Aurelia Diaconescu, „Aurel Filimon (1891-1946). Activitatea sa etnografică oglindită în documente”, în *Marisia, Arheologie-Istorie-Etnografie*, XI-XII, 1981-1982, p. 461-472
- Diaconescu 1983-1984 - Aurelia Diaconescu, „Ceramica în suluri de lut din colecțiile complexului muzeal Mureș – argument al continuității în valea Mureșului”, în *Marisia. Arheologie-Istorie-Etnografie*, XIII-XIV, 1984, p. 417-429

- Diaconescu 1996 - Aurelia Diaconescu, „Din istoricul Muzeului Etnografic din Târgu-Mureș”, *Marisia. Etnografie-Artă populară-Artă*, XXV, 1996, p. 7-17
- Diaconescu 1996 - A. Diaconescu, *Muzeul de etnografie și artă populară* (ghid), Târgu Mureș, 1996
- Diaconescu 2000 - Aurelia Diaconescu, „Valori ale patrimoniului din Valea Mureșului superior în Muzeul Etnografic Târgu-Mureș”, în *Marisia. Etnografie - Artă populară - Artă*, XXVI, 2000, p. 53-62
- Drăguț 1981 - V. Drăguț, „Funcția integratoare a stilului”, în *Arta*, an XXVIII, nr. 10-11, 1981, p. 3-4
- Drăguț 1984 - V. Drăguț, „Retrospectivă Ion Vlasiu”, în *Arta*, an XXXI, nr. 4, 1984, p. 11
- Dumitrescu, Vulpe 1988 - Vl. Dumitrescu, Al. Vulpe, *Dacia înainte de Dromihete*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988
- Eliade 2005 - M. Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, Ed. Humanitas, București, 2005
- Ellis 1984 - Linda Ellis, *The Cucuteni-Tripolye Culture. A Study in Technology and the Origins of Complex Society*, BAR International Series 217, Oxford, 1984
- Ellis 1987 - Linda Ellis, „Population growth, food storage and ceramic manufacturing centers in pre-bronze age Europe”, în *La Civilisation de Cucuteni en Contexte Europeene*, Bibliotheca Archaeologica Iassensis I, Iași, 1987, p. 175-191
- Ellis 1996 - Linda Ellis, „Cultural Boundaries and Human Behavior: Method, Theory and Late Neolithic Ceramic Production in the Carpathian-Pontic Region”, în *Cucuteni aujourd'hui*, Bibliotheca Memoria Antiquitatis, II, Piatra Neamț, 1996, p. 75-87
- Feldman 1982 - E. B. Feldman, *The Artist*, Prentice-Hall Inc., New Jersey, 1982
- Filimon 2001 - A. Filimon, „Contribuții la vechimea românilor în Ardeal”, în *Aurel Filimon-consacrare și destin*, Caiete mureșene, 13, Târgu-Mureș, 2001, p. 189-197
- Florescu 1964a - F. B. Florescu, „Urme ale începuturilor artei ceramice în România: ceramica lucrată din suluri de lut”, în *Revista de etnografie și folclor*, tom. 9, nr. 6, 1964a, p. 577-595
- Florescu 1964b - F. B. Florescu, „Sur l'histoire des techniques dans la céramiques rustique roumaine”, în *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art*, tom 1, nr. 2, 1964b, p. 379-383
- Florescu 1989 - R. Florescu, „Prefață” la Marija Gimbutas, *Civilizație și cultură*, Ed. Meridiane, București, 1989
- Geva 2000 - H. Geva, *Archaeological Sites in Israel*, Israel Information Center, Jerusalem, 6, 2000
- Ghenescu et alii 2000 - O. Ghenescu, D. Sana, V. Ștef, „Cercetări arheologice de suprafață în sectorul Vințu de Jos-Tărtăria”, în *Buletinul Cercurilor Științifice Studentești*, Alba Iulia, 6, 2000, p. 69-85
- Gilbert 1992 - Rita Gilbert în *Living with Art*, McGraw-Hill, Inc., New York, 1992

- Godea 1995 - I. Godea, *La céramique*, Editura de Vest, Timișoara, 1995
- Godea 2002 - I. Godea, *Etnologia română contemporană. Lexicon bibliografic ilustrat*, Ed. Enciclopedică, București, 2002
- Harada 2004 - Keiko Harada, „The Zlakusa Summer Workshop”, în IX International Fine Arts Colony of Ceramics “Zlakusa 2004” Uzice, 2004 (catalog).
- Hommes et Dieux 1982 - *Hommes et Dieux de la Grèce antique* (catalogul expoziției din Palais des Beaux-Arts, 1 oct. – 2 dec. 1982), Bruxelles, 1982
- Hyoung-kwon 1998 - L. Hyoung-kwon, „Ninth-Generation Crock Maker Yi Hak-su”, în *Koreana. Korean Art and Culture*, vol. 12, nr. 1, 1998, p. 52-57
- Iordache 1996 - Gh. Iordache, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, vol. III, Ed. Academiei, București, 1996
- Kusovac 2005 - Nikola Kusovac, „In the spirit of tradition”, www.keramika-zlakusa.org.yu
- Leakey 1995 - R. Leakey, *Originea omului*, Ed. Humanitas, București, 1995
- Levi-Strauss 1982 - C. Levi-Strauss, „Rasă și istorie”, în *Rasismul în fața științei*, Ed. Politică, București, 1982, p. 3-47
- Lips 1964 - Julius E. Lips, *Obârșia lucrurilor. O istorie a culturii omenirii*, Ed. Științifică, București, 1964
- Magrill, Middletown 2001 - Pamela Magrill, A. Middletown, „Did the potter’s wheel go out of use in Late Bronze Age Palestine?”, în *Antiquity*, 287, 75, 2001, p. 137-143
- Magda-Mantu et alii - Cornelia Magda-Mantu, Ana Maria Vlad, Gheorghe Niculescu, *Painting pigments for ceramic decoration in the Cucuteni-Tripolye cultural complex*, în *Festschrift für Gheorghe Lazarovici. Zum 60. Geburtstag*, Ed. Mirton, Timișoara, 2001, p. 191-210
- Marchevici 1981 - V. I. Marchevici, *Pozdnetripolskie plemena severnoj Moldavii*, Chișinău, 1981
- Mindling 2000 - E. Mindling, „Finding Oaxaca”, în *Ceramics Monthly*, 2, 48, 2000, p. 36-41
- Neamțu et alii 1980 - E. Neamțu et alii, *Orașul medieval Baia în secolele XIV- XVIII*, Iași, 1980
- Pedley 1998 - J. Griffiths Pedley, *Greek Art and Archaeology*, Second Edition, Lawrence King Publishing, London, 1998
- Peterson 2002 - Susan Peterson, *Fare ceramica*, Zanichelli, Bologna, 2002
- Petrescu 1983 - P. Petrescu, „«Pe Mureș și pe Târnave...». Tărâm necunoscut al confluențelor etnografice”, în *Arta*, an XXX, nr. 3, 1983, p. 20-21
- Pop 2000 - Valer Pop, „Colaborarea lui Justin Handrea cu Dimitrie Gusti la campaniile de cercetare complexă monografică cu echipele de studenți”, în *Marisia. Etnografie-Artă populară-Artă*, XXVI, 2000, p. 35-39
- Read 1969 - H. Read, *Semnificația artei*, Ed. Meridiane, București, 1969

- Rice 1999 - P. M. Rice, „On the Origins of Pottery”, în *Journal of Archaeological Method and Theory*, vol. 6, nr. 1, 1999, p. 1-54
- Shatz 1992 - Jayne Shatz, „Ice Age Ceramics”, în *Ceramics Monthly*, 2, 40, 1992, p. 78-79
- Slătineanu 1938 - B. Slătineanu, *Ceramica românească*, Editura pentru Literatură și Artă, București, 1938
- Slătineanu 1972 - B. Slătineanu, *Studii de artă populară*, Ed. Minerva, București, 1972
- Soffer 2004 - Olga Soffer, „Recovering Perishable Technologies through Use Wear on Tools: Preliminary Evidence for Upper Paleolithic Weaving and Net Making”, în *Current Anthropology*, 45, 3, jun 2004, p. 407-413
- Stahl 1968 - Paul H. Stahl, *Folclorul și arta populară românească*, Ed. Meridiane, București, 1968
- Stoica 1981 - Georgeta Stoica, „Tradiția olăritului”, în P. Petrescu, Georgeta Stoica, *Arta populară românească*, Ed. Minerva, București, 1981, p. 71-75
- Stoica, Orșia 2001 - Georgeta Stoica, Olga Orșia, *Meșteșugurile artistice tradiționale*, Ed. Enciclopedică, București, 2001
- Ștefănescu 1938 - I. D. Ștefănescu, *Iconographie de la Bible. Images bibliques commentées*, Paris, 1938
- Vandiver et alii 1989 - Pamela B. Vandiver, Olga Soffer, B. Klima, J. Svoboda, „The Origins of Ceramic Tehnology at Dolni Věstonice, Czechoslovakia”, în *Science*, nov. 24, 246, 4933, 1989, p. 1002-1008
- Vulpe 1957 - R. Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*, București, 1957
- Young-ja 1999 - L. Young-ja, „Living and Breathing Crockery from the Chosŏn Dynasty”, în *Koreana. Korean Art and Culture*, vol. 13, nr. 4, 1999, p. 66-69